

Wizja świata — wizja dziecka w przestrzeni podręczników do edukacji wczesnoszkolnej, red. Iwona Czaja-Chudyba, Bożena Pawlak, Jovita Vaškevič-Buś, Wydawnictwo Naukowe UP, Kraków 2017, 191 s.

Wprowadzenie do szkół w 2014 r. darmowych podręczników dla klas I–III od początku wzbudzało kontrowersje wśród rodziców, nauczycieli i naukowców. Szybki proces tworzenia i wprowadzania nowych elementarzy stał się przyczynkiem do społecznej debaty dotyczącej funkcji podręcznika i zakresu poruszanej w nim problematyki. Pozycją, która z pewnością wpisuje się w tę dyskusję, jest monografia zbiorowa pod redakcją Iwony Czai-Chudyby, Bożeny Pawlak i Jovity Vaškevič-Buś. Publikacja składa się z trzech części, a każda z nich — z kompatybilnie i interdyscyplinarnie zaprezentowanych tekstów, w których ukazano konteksty wizji świata i dziecka w podręcznikach do edukacji wczesnoszkolnej.

Pierwszą część, zatytułowaną *Psychoedukacyjny kontekst wizji świata i wizji dziecka w podręcznikach do edukacji wczesnoszkolnej*, otwiera tekst autorstwa I. Czai-Chudyby, omawiający rolę podręczników we wprowadzaniu dziecka w świat mądrości. Autorka, dokonując analizy wybranych podręczników, określa rodzaj oraz częstość aktywowania i opisywania w podręcznikach kategorii połączonych z procesem nabywania mądrości przez wiedzę, refleksyjność i krytycyzm. Ponadto badaczka dokonuje wnikliwej analizy tematów pojawiających się w elementarzach, by ujawnić, jakie wzorce zachowań oraz ideały moralne łączone z mądrością są przekazywane dzieciom. W podsumowaniu rozważań Autorka dochodzi do wniosku, iż obecnie niewielu jest twórców podręczników, którzy skupiają się na tym, by pielęgnować i wprowadzać w życie dziecka refleksyjność, mądrość, czy konstruktywny krytycyzm.

W kolejnym artykule Anna Szkolak-Stępień akcentuje znaczenie kompetencji pragmatycznych nauczyciela wczesnej edukacji. Autorka zauważa, że odpowiednie wiadomości, umiejętności i postawy związane z planowaniem i programowaniem procesu kształcenia (w tym wybór podręcznika i praca z podręcznikiem) są niezastąpionym składnikiem przemyślanego procesu nauczania i uczenia się. Rozważania te prowadzą do wniosku, iż kompetencje pragmatyczne stanowią bardzo ważny czynnik w uzyskiwaniu przez nauczycieli pożądaných efektów edukacyjnych.

W rozdziale *Możliwości i głębokość przetwarzania informacji w toku pracy z podręcznikiem* B. Pawlak koncentruje się na doborze i strukturze treści podręczników oraz zadań podręcznikowych w odniesieniu do potencjału pobudzającego pracę mózgu, a więc aktywizującego uczenie się. Autorka podkreśla rolę, jaką w procesie uczenia się odgrywają m.in. wybór i strukturyzacja treści kształcenia oraz dobór treści umożliwiających przetwarzanie informacji przez ucznia na poziomie fizycznym, akustycznym, a także semantycznym.

Beata Drwal w swoim artykule podejmuje próbę ujęcia *Możliwości indywidualizacji w pracy z podręcznikiem*. Autorka na podstawie analizy treści podręczników wprowadzonych w 2014 r. przez Ministerstwo Edukacji Narodowej wyróżnia elementy, w których uwzględniono proces indywidualizacji. W dalszych rozważaniach B. Drwal akcentuje, iż podręczniki nie są jedynym źródłem inspiracji nauczyciela do prowadzenia świadomej i przemyślanej indywidualizacji nauczania. Nawet zbiory zadań, w których pominięte zostało stopniowanie trudności, zdaniem Autorki mogą zostać odpowiednio wykorzystane przez nauczyciela kierującego się własnym doświadczeniem i wiedzą.

Niezwykle wartościowa jest analiza porównawcza podręczników *Nasz elementarz* i *Elementarz XXI wieku*, przeprowadzona przez Marię Janas pod kątem kreowania twórczych sytuacji edukacyjnych. Autorka, kierując uwagę czytelnika na pytania i polecenia zawarte w podręcznikach, dostrzega, że powinny one dawać uczniom możliwość generowania nowych pomysłów, budzić ciekawość poznawczą i trwale zainteresowania uczniów. Przedstawione wyniki badań wykazują pojawiające się w podręcznikach bariery twórczego myślenia, ale też liczne propozycje zadań inspirujących do poszerzania przez ucznia wiedzy i szukania kreatywnych rozwiązań.

Rozważania w pierwszej części omawianej publikacji kończy tekst autorstwa Katarzyny Myśliwiec *Nauczyciel — kreator świata przedstawionego w e-podręcznikach i multibookach*. Autorka podkreśla rolę multimediów w praktyce szkolnej, a także przedstawia typologię e-podręczników, wskazując jednocześnie na możliwość ich wykorzystania w kreowaniu wizji świata przez nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej. Atutem interaktywnych podręczników jest — zdaniem K. Myśliwiec — uwzględnianie w pełni potrzeb danej grupy uczniów oraz konkretnego nauczyciela.

Część druga opiniowanej publikacji, zatytułowana *Metodyczny kontekst wizji świata i wizji dziecka w podręcznikach do edukacji wczesnoszkolnej*, zawiera analizę kontekstu metodycznego podręczników. Rozpoczyna ją artykuł J. Vaškevič-Buš dotyczący *Tekstów literackich w podręcznikach do kształcenia zintegrowanego*. Autorka przeanalizowała dwie serie podręczników do edukacji wczesnoszkolnej: *Elementarz XXI wieku* i *Lokomotywa*, by ukazać wykorzystywanie w nich tekstów literackich. W wyniku przeprowadzonej analizy badaczka dostrzegła, że twórcy wymienionych podręczników korzystają zarówno z tekstów czytanek współczesnych polskich autorów, jak i z utworów polskich klasyków (np. Jana Brzechwy), których tematyka bliska jest współczesnemu dziecku.

Kolejny rozdział, autorstwa Anny Zaděckiej-Cekiery, traktuje o zastosowaniu w wybranym zestawie podręczników szkolnych treści humorystycznych. Analizie poddane zostały wiersze, w których komizm stanowi najistotniejszy element. W wierszach dla dzieci autorstwa Jana Brzechwy, Juliusza Słowackiego, Wandy Chotomskiej, Aleksandra Fredry czy też Doroty Gellner Autorka

wyróżnia elementy satyry, takie jak: paidialne struktury języka, wyraziste kreacje bohaterów i groteskowo-komiczne sytuacje, a także opowiadanie „na opak”, kontrastowość wyglądu, charakterów, postaci itp. Ciekawe wnioski poparte zostały przykładami w postaci fragmentów wybranych wierszy.

Kolejne dwa rozdziały zostały opracowane przez Barbarę Nawolską i Joannę Żądło-Treder. W pierwszym artykule, zatytułowanym *Dziwny jest ten świat, czyli o wizji świata w zadaniach matematycznych*, Autorki wyróżniają te funkcje podręcznika (motywacyjną, informacyjną, transformacyjną, badawczą i samokształceniową), które odgrywają ważną rolę w szkolnym uczeniu się matematyki. Zdaniem badaczek, dziecko, rozwiązując zadania matematyczne, tworzy własną wizję świata, dlatego istotne jest, by ich treści nie odbiegały od realizmu i praktycznego zastosowania. W kontekście opisanych założeń Autorki dokonały analizy zadań w wybranych podręcznikach do edukacji wczesnoszkolnej, by sprawdzić, jak realizowane są w nich wymienione funkcje. W kolejnym rozdziale skupiły się na ukazaniu zadań, których rozwiązywanie może być przyczyną tworzenia fałszywej koncepcji matematyki u uczniów. Za kryteria oceny przyjęły czytelność oraz zrozumiałość poleceń i ilustracji umieszczanych w zadaniach, a także poprawność merytoryczną i dydaktyczną treści w nich zawartych. W konkluzji przeprowadzonych interpretacji Autorki stawiają hipotezę, iż zapobieganiu nieprawidłowościom w zadaniach matematycznych może sprzyjać ścisła współpraca matematyków i pedagogów w trakcie ich formułowania.

Próbie określenia przydatności dydaktycznej podręcznika w edukacji przyrodniczej na podstawie własnych badań empirycznych podejmuje Ingrid Paško. Celem badań sondażowych Autorka uczyniła uzyskanie informacji na temat wykorzystania przez nauczycieli podręczników szkolnych w celowo i świadomie organizowanej działalności dydaktyczno-wychowawczej. Prezentując wyniki badań przeprowadzonych wśród nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej, badaczka ujawnia motywy, jakimi respondenci kierowali się przy wyborze podręcznika przed rokiem szkolnym 2014/2015, kiedy to wszedł do użytku szkolnego rządowy podręcznik *Nasz elementarz*. I. Paško na podstawie otrzymanych wypowiedzi stwierdza, że podręczniki są podstawowym i najpowszechniej wykorzystywanym w edukacji przyrodniczej środkiem służącym do uzyskania optymalnych osiągnięć dydaktycznych.

Monika Głanowska, Bernadeta Koszyła i Monika Waligóra w artykule zatytułowanym *Dźwięki i muzyka w wybranych podręcznikach edukacji wczesnoszkolnej* w ciekawy i przejrzysty sposób zaprezentowały wyniki analizy porównawczej dwóch pakietów edukacyjnych (podręczników i materiałów do edukacji muzycznej), w której skupiły się na opisie występujących elementów dźwięku i muzyki oraz treści edukacji muzycznej. W konkluzji przeprowadzonej eksploracji Autorki dochodzą do zatrważających wniosków — w podręczniku *Nasz elementarz*, z którego korzysta większość nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej

w Polsce, brak jest systematyzacji materiału muzycznego, nieuwzględnione zostały czynności, które rozwijają zdolności i umiejętności muzyczne, znikomy jest też zakres zadań i ćwiczeń tanecznych. Inaczej jest z wyrazami dźwiękonaśladowczymi. Ćwiczenia z tego zakresu pojawiają się znaczenie częściej i nawiązują do codziennych sytuacji życiowych. Zdecydowanie szerszą ofertę związaną z edukacją muzyczną prezentuje, zdaniem Auterek, drugi z analizowanych pakietów — *Elementarz XXI wieku*.

Część drugą publikacji zamyka artykuł Moniki Nęcki, która porusza tematykę kształtowania u dziecka postawy twórczej i estetycznej. Nawiązując do ikonofery *Elementarza* Mariana Falskiego, Autorka zwraca uwagę czytelnika na rolę, jaką w rozwoju i pielęgnacji wrażliwości estetycznej pełni ilustracja. Jeżeli cechować się będzie najwyższymi walorami artystycznymi, może stać się sposobem na wprowadzenie ucznia w świat wrażeń estetycznych, a przez to — w świat kultury. M. Nęcka podkreśla znaczenie podręcznika w kształtowaniu poczucia tożsamości kulturowej, co nakłada na jego twórców obowiązek przedstawienia nieprzeciętnego, spójnego i wieloaspektowego dzieła. Wartościowy element artykułu stanowi również szczegółowa charakterystyka dziecka jako podmiotu wszechstronnego wychowania.

Kolejne rozdziały części trzeciej zwracają uwagę na *Socjokulturowy kontekst wizji świata i wizji dziecka w podręcznikach do edukacji wczesnoszkolnej*. Artykuł Urszuli Dworskiej-Kaczmarczyk nawiązuje do występowania w podręcznikach do edukacji wczesnoszkolnej treści z zakresu edukacji regionalnej. Badaczka w analizie podręcznika *Nasz elementarz* skupia się na wyróżnieniu treści dotyczących domu rodzinnego, szkoły, miejscowości, przyrody, tworzących najbliższe otoczenie dziecka, Ojczyzny oraz obrazów z przeszłości związanych z rodziną, szkołą i miejscowością. Analiza ta jasno pokazuje, iż Autorki podręcznika dostrzegają znaczenie kształtowania u uczniów klasy pierwszej tożsamości rodzinnej i lokalnej.

Ewa Żmijewska w rozdziale pt. *Tożsamość kulturowa — wizja świata w wybranych elementarzach dla mniejszości* dokonała analizy dwóch elementarzy przeznaczonych dla grup etnicznych: *Gõrnošlõnski šlabikõrz* i *Kaszëbsczé abecadłõ*. Wyniki badań Autorka poprzedza rozważaniami terminologicznymi, w których definiuje pojęcia „mniejszości” i „tożsamości kulturowej”. W dalszej części wyłania trzy kategorie podręcznikowych narracji: informacje, deklaracje, pytania i polecenia, za pomocą których dokonuje wnikliwej analizy elementarzy w kontekście zaprezentowanych w nich typów tożsamości kulturowej. Zebrane narracje, jak podkreśla sama Autorka, „dają świadectwo tożsamości kulturowej Ślązaków i Kaszubów” (s. 175).

Zwieńczenie trzeciej części monografii stanowi tekst Justyny Wojniak, nawiązujący do edukacji równościowej w szkole oraz antydyskryminacyjnych wątków w podręcznikach. Autorka, po przybliżeniu międzynarodowych regulacji

prawnych dotyczących eliminowania przejawów dyskryminacji w edukacji, dokonuje szczegółowej analizy formalnych regulacji prawnych obowiązujących na gruncie polskim. Badaczka podejmuje również próbę wyłonienia wątków antydyskryminacyjnych w podręczniku dla klasy pierwszej szkoły podstawowej *Nasz elementarz*. W konkluzji wysuwa optymistyczny wniosek, iż mimo „ograniczonych odniesień do tematyki równościowej w podstawie programowej kształcenia na omawianym poziomie oraz braku wytycznych w tym zakresie dla ekspertów opiniujących dopuszczenie podręczników do użytku szkolnego, zagadnienia te zostały włączone w treść podręczników w sposób, który można by określić jako naturalny i niebudzący zastrzeżeń” (s. 187).

Autorzy publikacji dokonali niezwykle trudnej i wnikliwej analizy, by zwrócić uwagę Czytelnika na istotną rolę, jaką w kontekście nauczania i uczenia się odgrywa podręcznik. Treści zawarte w monografii są rzetelnie uporządkowane, co dowodzi dogłębnej znajomości podjętej tematyki. Do zalet omawianej pozycji należą koherentność i czytelność oraz jasność i precyzja wyrażanych myśli i poglądów. Interesujące tematy, przejrzysta forma przekazu, a także nowatorskie spojrzenie na poruszaną tematykę sprawiają, że publikacja stanowi cenne źródło wiedzy nie tylko dla środowisk naukowych, ale też dla twórców podręczników i nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej, którzy mogą dzięki niej skonfrontować własne doświadczenia z zaleceniami specjalistów.

Agnieszka Kosek
Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN
w Krakowie